

NEGAZARIYEN CARTILLACHUA

BIZCAICO EUSQUERAN

JUAN J. de MUGARTEGUI

ABOGADO

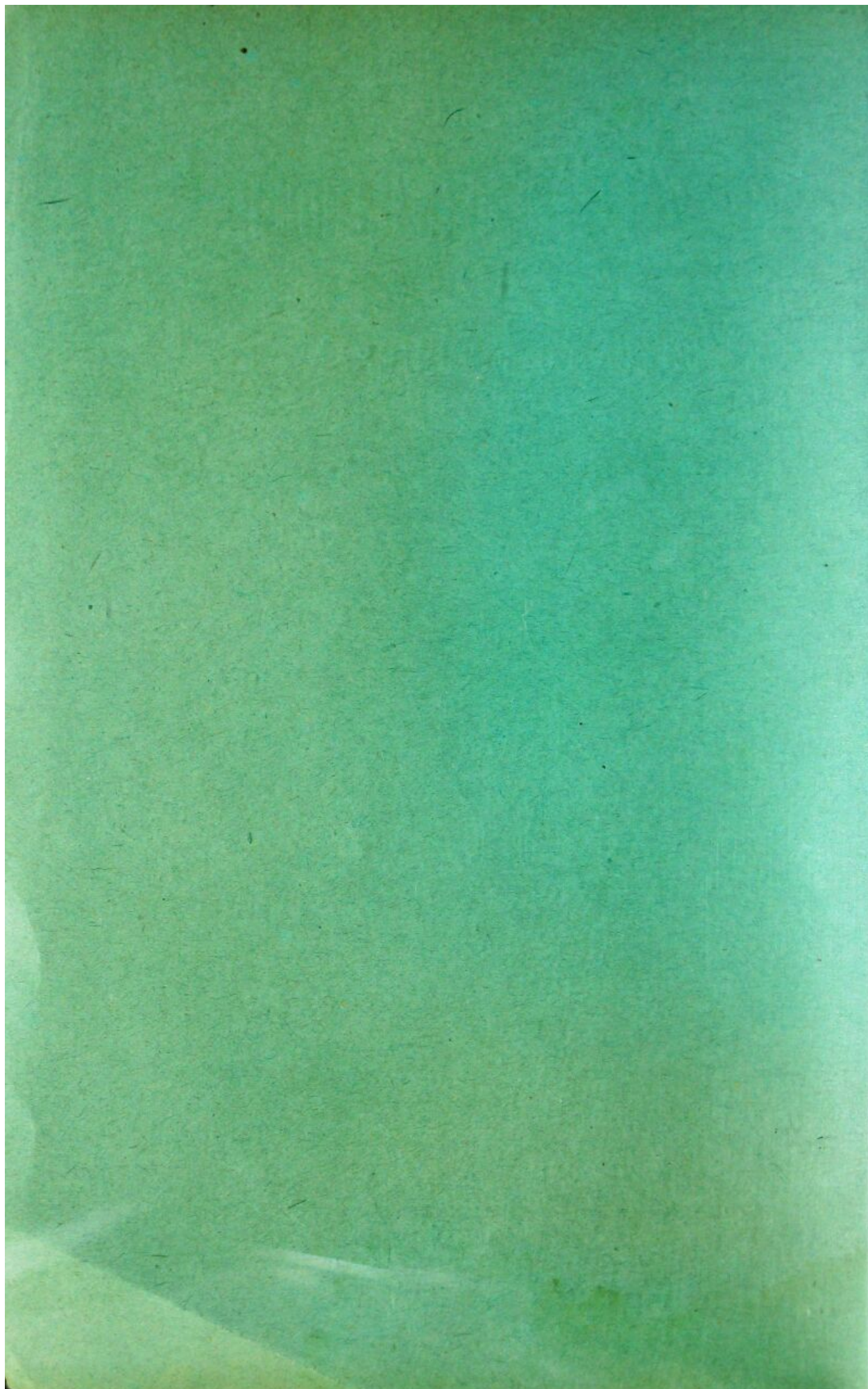
MARQUINA

BILBAO

Imprenta provincial

1909

229148
AR
43882

NECAZARIYEN CARTILLACHUA

BIZCAICO EUSQUERAN

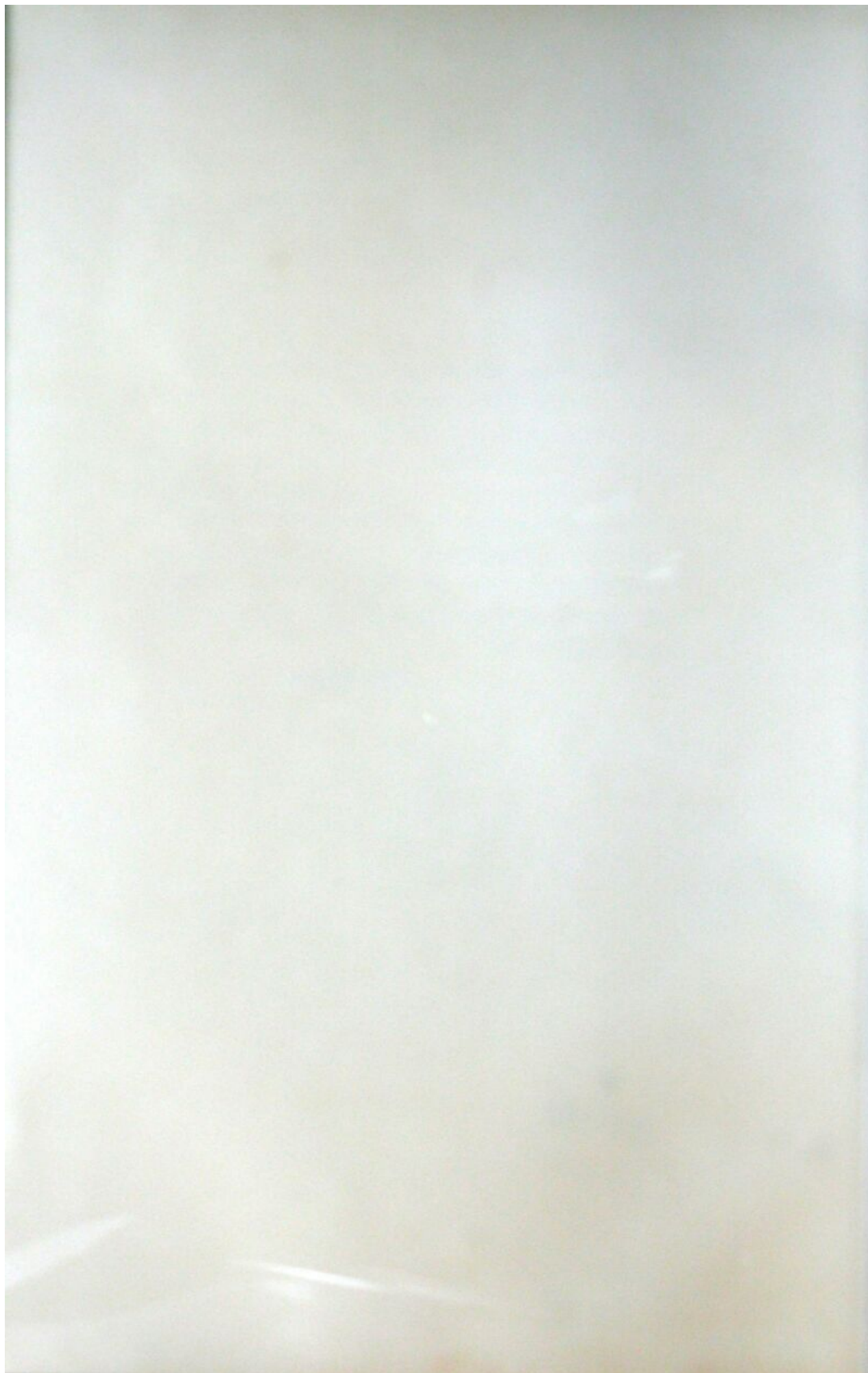
BILBAO
Imprenta provincial
1909

*Ofrezco este humilde trabajo á la Excma. Dipu-
tación de este Señorío, que tanto se desvela y hace
para bien y prosperidad del laborioso y sufrido labra-
dor de este noble Solar; si algo bueno hay en él, sea
á mayor honra y gloria de Dios, origen de todo don
perfecto, y provecho y utilidad del humilde trabajador
del campo; si nada de interés se encuentra, confío en
el bondadoso corazón del labrador hallar suficiente
indulgencia para este desacierto, que no ha sido hijo
de la voluntad de*

El Autor.

ASIYERIA

Lurlantzallai

Esan eutzan Jaungoicuac Adaneri: «Nire esana baño, lenago eguin dozun esquerro zeure emastearena, nequetzua izango dozu lurra, eta ta elorriyac emongo deutzuz; ta becoquico izardiyaz irabazirico oguiya jango dozu, urten dozun lurrera biurtu arteraño.» Eta une atan sartu ziran munduan negarra, zispurua, gozia, egarriya, ezeuquiya, esturia, ta gueugan dacuzcuzan gach bildurgarriyac; ordurarte guramenpian egozan griñac, jagui ziran guramena-ren contra, guramena adiñaren contra, ta adiña Jaungoicoaren contra, sartu zan atsacabia, lanqueri-
yoa, guerria, puzoitza, gorrotua ta icusieziña, berba baten inguraturic gauquezan zorigach guztiyac; ta ez dago mundu onetan guizonic, gach onen azpiyan ez daguanic, zarrac eta gastiac, aberatzac ta ezeuqui-yac, jaquitunac ta ez jaquiñac, artzañac ta erreguiac, danoc gagoz gach onen menpian, danoi Adanegan esan euzculaco Jaungoicuac: «*In sudore vultus tui ves-*
ceris pane, donec reverteris in terram.» Becoquico izar-
diyaz irabazirico oguiya, jango dozu, urten dozun lurrera biurtu arteraño.

Egon bedi bat urrez ta zidarrez inguraturic; guizon au izango da azaletic edo munduaren erechiyan dontsua ta zorionecua, edolabere guizon au dago gach onen azpiyan, ta auzaz luguin ta arzañac baño lor ta lanqueriyo gueyagogaz, auzaz biyotzian irantziric daucan ondamuac, edo asco badauco, gueyagoren goziac, edo daucazanac ondo zaintzeco ardura larreguiyac, loric eiten izten ez deutzalaco: «*Dormit nocte parum possesor divitiarum*», eta utzie eguin ezin leiquianac bere, au da, Espiritu santuac dirauzcu: «*Saturitas autem divitis non sinit eum dormire*». Ondasun larreguiyac ez deutzala izten loric eguiten.

Iracurten da condairetan, Alejandro andiyac entzun eutzanian Anaxarco filosofuari, ezin cembatuala mundu egozala, asi zala sotinca zispuruca ta negarrez; ta itanduric bere lagunac, zergaitic eguiten eban ainbat ulu ta negar, erantzun eutzela ¿Ez derichazue ziyo andiyaz negar eguiten dodala, egonic, onec diñuanetz, ainbat mundu, ezin izan badogu menderatu bat?

Bere menpian eucazan erreñuac, emoten eutzen atseguña baño, ascozaz zan andiyagoa, menderatu, baric eucazan erreñuac, emoten eutzen nequia. Zenbatuten deuzcu, San Basilioc: Alejandro erregue andi onec icusiric bein baten Diógenes filosofua ain baldrez janzita, esan eutzala: «Erechi baten premiña andiyan zagoz, escatu eidazu, ta emongo dentzut.» Ta erantzun eutzala Diógenes filosofuac: «Jauna, ¿zein da aberatzagua, gañezca gauzia daucana, ala gueyagoren gozia daucana?» «Dudatzaca, erantzun eutzan Alejandroc, gauzia gañezca daucana» Berbertatic esan eutzan Diogenesec: «Jauna, orduan ni ascozaz naz zu baño aberatzagua, nic gura dodan baño

gueyago daucadalaco, bada ni daucadanaz, bizi naz atseguñez, ta beste gauzaric ezdot nic opa, barriz zuri dana falta jatzu, ez aseturic daucazunagaz, gueyagoren gozia daucazulaco.

Autortu daigun, bada, aberaztasun eguiyazcoa ta bizitza onetaco dontzotasun ta zoriontasuna ez daguala asco euquitian, Jaungoicuac bati emon deutzanagaz atseguñez bizi izatian baño, ez pobrezia dago, ez euquitian, eta bai, gueyagoren goze ta egarri amorrotuan.

Luguñac, neure biyotzeco cutunac, neguan lei lacarraldu artian, ta udan eguzqui galdatan, ta zarri-zarri colcotie ziar euri tantacac dariyola, lurraz burruca zabilzenoc, azaletic edo munduaren erechian doecabetzuac zare, baño barrutic benetan ta eguiyaz dontsuac ta zorionecuac ¿zer esango dot bada zubezgaitic? Eguiyaz zariela dontsuac ta zorionecuac; erregue bera jargoyan baño ascozaz obetuago bizi zarielaco zeuben echechuan, ezeren ondamu бага; oetic ara esquiniric Jesusen Biyotz garbiyari egun ataco gogoraziño, berba ta arazu guztiyac, arturic achurra lepuan, juan solora, egun guztiya lurraz burruca emon, iru edo lau baba jan, ur trago bat picharretic edo potixetic eguin, pipada bat bota, ordua danian Abe Mariya bat errezau Ama Birgiña Pilar Zaragozacuari, ta arratzian apal oztian errosariyo santua errezau ezquero, ichiric Jaungoicuaren ardurapian zeuben soluetaco landara ta labore guztiyac etzeten zarielaco nazai-nazai ezeren buruco minbaric; zubez zare bai, nire beguiyetaco betzeñac; ta zubei deutzubedan maitetasuna gaitic artu neban arlo au, tautic jaquin baric, ez zelan artu achurra escubetan, zubei iracazteco, zelan artu labore onac aurret-

— 8 —

rantzian, zelan erein biar dozuben gariya, zelan artua, zelan lurzagarra edo patatia, zelan arbiya et-cétera, etc., bacar bacarric zubez ondo icustiarren; orain badaucazube lau marai, biyar euqui daguizuben zortzimarai. Baña enaz ni bacarric zuben adizquidia, adizquide asco daucazubez adierazo daben leguez, niri liburuchuau escribietan lagundu deuzten guztiyac, bazuc berbaz, beste batzuc escrito ederracaz, ta beste ascoc erderazco liburuacaz.

Biyotzaren barren-barretic esquintzen dentzube-dan liburuchu au, artu eguizue abegui onaz ta herac emon daguizubela arguitasun asco, orain arte baño labore gueyaco ta obago artzeco, ta emon daguiyozubezala esquer andiyac gauza guztiyen emolliari, au da, nic ordezescatzen deutzu bedana.

EGUILLIAC.

Durango-n 1908-co iraillaren 8-an.

Gariya

Gariyaren laboria da labore guztiyen artian lenen ta aurrenengua. Alan bere; gariyaren laboria izango da gaurco egunian, obaririe guichien emoten dabena, esarten ezpayacaz, bera erein aurretie ta oztian, lurlantzallen edo nequezariyen adisquiderie onen ta jaquintzuenac itunduten dezcuezan ongarri, simaur ta abono quimicuac.

Garitaco lurrie on ta egoquiyenac dira care-lurrac, edo care-buztin lurrac; baña alan-bere are lurrian, larrayan ezpadira gosagachac, erein ley ta emongo bere dau bere obariya.

Gariya erein aurretie biar da ondo layatu edo goldatu, landu ta garbitu lurra, aututen dala onetaraco, aurretie allorba, pagoch edo ganaduentzat beste irucoch edo bedar muetaren bat, edo luzagar edo patatia artu dan solo bat.

Garitaraco biar diran ongarri, simaur edo abono quimicuac, aurretie allorba, pagoch edo ganaduentzat beste irucoch edo bedar muetaren bat artu dan soluan, dira *nitrato sosa* ta *superfosfato*. Ara zelan.

Solua bade amar areacua, au da, berraun, ta irarogueta bi estatucua, amabost kilo *nitrato sosa*, ta berrogueta bost kilo *superfosfato*.

Solua bada oguei areacua, auda, bosteun ta ogue-ta bost estatucua, ogueta amar kilo *nitrato sosa*, ta larogueta amar kilo *superfosfato*.

Solua bada ogueta amar areacua, au da, zaspireun ta larogueta zaspí estatucua, berrogueta bost kilo *nitrato* ta eun ta ogueta amabost kilo *superfosfato*.

Solua bada berroguetá areacua, au da, milla ta berrrogueta amar estatucua, iraroguei kilo *nitrato* ta eun ta laroguei kilo *superfosfato*.

Solua bada berrogueta amar areacua,, au da, milla irureun ta ogueta emeretzi estatucua, irurogueta amabost kilo *nitrato* ta berreun ta oguetabost kilo *superfosfato*.

Solua bada iruroguetá areacua, au da, milla bosteun ta irurogueta amabost estatucua, larogueta amar kilo *nitrato* ta berreun ta irurogueta amar kilo *superfosfato*.

Solua bada irurogueta amar areacua, au da, milla zortzireun ta ogueta amazortzico estatucua, eun ta bost kilo *nitrato* ta irureun ta amabost kilo *superfosfato*.

Solua bada laroguei areacua, au da, bi milla eun ta bat estatucua, eun ta oguei kilo *nitrato* ta iruroguetá kilo *superfosfato*.

Solua bada larogueta amar areacua, au da, bi milla irurenn ta, irarogueta iru estatucua, eun ta ogueta amabost kilo *nitrato* ta bosteun ta berroguetá kilo *superfosfato*.

Solua bada hectarea bat, au da, bi milla seireun ta ogueta sei estatu ta ogueta sei oñ, eun ta berrogueta amar kilo *nitrato* ta lareun ta berrogueta amar killo *superfosfato*.

Orain icusi daigun luzagarraren edo patiatiaaren oztian erein badaí gariya, ze neurritan botabiar dan incari edo abono quimicua.

Solua bada amar areacua, au da, berreun ta iru-

roguetabi estatucua, ogueta amar kilo *nitrato* sosa, ta iruroguei kilo *superfosfato*.

Solua bada oguei areacua, au da, bosteun ta ogue- ta bost estatucua, iruroguei kilo *nitrato* ta eunta oguei kilo *superfosfato*.

Solua bada ogueta amar areacua, au da, zaspireun ta berrogueta zaspí estatucua, larogueta amar kilo *nitrato* ta eunta laroguei kilo *superfosfato*.

Solua bada berroguei areacua, au da, milla ta berrogueta amar estatucua, eun ta oguei kilo *nitrato* ta berreun ta berroguei kilo *superfosfato*.

Solua bada berrogueta amar areacua, au da, milla irureun ta ogueta emeretzi estatucua, eun ta berrogueta amar kilo *nitrato*, ta irureun kilo *superfosfato*.

Solua bada iruroguei areacua, au da, milla bosteun ta irurogueita amabost estatucua, eun da laroguei kilo *nitrato*, ta irureun ta iruroguei kilo *superfosfato*.

Solua bada irurogueta amar areacua, au da, milla zortzireun ta ogueta amazortzi estatucua, berreun ta amar kilo *nitrato*, ta laureun ta oguei kilo *superfosfato*.

Solua bada laroguei areacua, au da, bi milla eun- ta bat estatucua, berreun ta beroguei kilo *nitrato* ta loreguei kilo *superfosfato*.

Solua bada larogueta amar areacua, au da, bi milla irureun ta irarogueta iru estatucua, berreun ta irurogueta amar kilo *nitrato*, ta bosteun ta berro- guei kilo *superfosfato*.

Solua bade hectarea bat, bi milla seireun ta ogue- ta sei estatu daucazana, irureun kilo *nitrato*, ta sei- reun kilo *superfosfato*.

Superfosfatoa zabaltzen da soluan irran, ta andie

aste bi edo irura ereinten da gariya, ta lenengo jorraldiyan zabaltzen da, soloari jaocan *nittrato*.

Oraindio ascozaz obetuago, soluac biar daben *nitratuaren* irugarren parte bat nastetan bada, soluac biar daben *superfosfatuz* ta zabalduten bada irran solo gustiyan. Onen ganera guero botaten da, ascoc zezeillan ta beste ascoc gariya erein aldiyan bota oi daben cortaco satza, ta andic aste bi edo iru ereinten da gariya irran. Barriz milla bidar obetuago, ereingo balitz ubidean artua leguez, eguin zulochuac zentimetro bitic bosterañocuac, ta bertara gari garauna botiaz, bada orduan ez bacarrie gari buruac baita bere lasto guztiyac artuco leuque euzqui gueyago, bere sustraya egongo litzateque sutun-sutunic aixe boladetan.

Lenengo jorraldiyan zabalduten da enparau dan *nittrato* sosa.

Gariya ebaguiten danian, ardura andiyaz aututen dira gari bururic onenac, urrengo urtian ereinteco biar dan beste, anega bat, anega bat biar dabenac, cuarta bat, cuarta biar dabenac, bacochoac biar daben beste, ta buru onei ebaguiten jacaz puntu biyac, ta erdico garauna da, erein biar dana. Gari buruaz eguin biar dozue, artu buruaz eguiten dozubena.

Artua

Artua artzen da edozeinbere lur mueta guztietan, beruac ta ondo ongarrituta dagozan lurrac badira; baña obaririe gueyenenguac dira, bustin antzeco lurrrian artuicuac.

Artua ereinteco autuico solua, sastu biar da uragoyenian, negua baño lenago; ta uda barriyan, golidatu, landu ta guero *superfosfatuaz* gozatu biar da, ta andie aste bi barru erein, ta erne dedinian, bota *nitratu* bizcortu dedin.

Artuan ez dago, gariyan leguez, jauzteco arrizcurie, incari edo abono larregui eguin arren, lastua daucalaco lodiya; gariyan euqui biar de ardura andiya, izentauta daguean baño incari edo abono guyago ez eguiteco, lastua meia dalaco.

Artua ereinten da, orrillaren erditie baguillaren erdira bitartian, lurra zerbait berotuta dagueanian: irran ereinten da; baña ubidean ta zeinbat eta mietzago, ainbat eta obetuago da, bada eguzquiyac obetuago gozatuco dau landara guztiya, ezetasuna obetuago ibilico da landara guztitie ta landaria errezago mardotuta, buru andiyaguac eguingo jacaz. Landara batetic bestera guichienez biar da cana erdi. Mietz erein da, landara guichiago egongo da, baña artu buru gueyago, landaria campo gueyago daucalaco mardotu ta artu buruac gozo azteco.

Uda barriyan, lurra zerbait berotu deitenian,

goldatu, layatu ta landu ta guero, botaten da lurrera irran *superfosfatoa*, ara ze neurritan:

Solua bada amar areacua, au da, berraun ta irurogueta bi estatucua, berrogueta amar kilo *superfosfato* ta amabost kilo *nitrato*.

Solua bada oguei areacua, au da, bosteun ta oguetabost estatucua, eun kilo *superfosfato*, ta ogueta amar kilo *nitrato*.

Solua bada ogueta amar areacua, au da, zaspireun ta larogueta zaspi estatucua, eun ta berrogueta amar kilo *superfosfato*, ta berrogueta bost kilo *nitrato*.

Solua bada berroguei areacua, au da, milla ta berrogueta amar estatucua, berraun kilo *superfosfato*, ta iruroguei kilo *nitrato*.

Solua bada berrogueta amar areacua, au da, milla irureun ta ogueta emeretzi estatucua, berraun ta berrogueta amar kilo *superfosfato*, ta irurogueta amabost kilo *nitrato*.

Solua bada iruroguei areacua, au da, milla-bosteun ta irurogueta amabost estatucua, irureun kilo *superfosfato* ta larogueta amar kilo *nitrato*.

Solua bada irurogueta amar areacua, au da, milla zortzireun ta ogueta amazortzico estatucua, irureun ta berrogueta amar kilo *superfosfato*, ta eun ta bost kilo *nitrato*.

Solua bada laraguei areacua, au da, bi milla eun ta bat estatucua, laureun kilo *superfosfato* ta eun ta oguei kilo *nitrato*.

Solua bada larogueta amar areacua, au da, bi milla irureun ta irurogueta iru estatucua, laureun ta berrogueta amar kilo *superfosfato* ta eun ta ogueta amabost kilo *nitrato*.

Solua bada hectarea bat, au da, bi milla seireun

ta ogueta sei estatu ta ogueta sei oiñecua, bosteun kilo *superfosfato*, ta eun ta berrogueta amar kilo *nittrato* (1).

Solua ondo landu ta garbi daguala, botaten da superfosfatua izentau dana leguez, ta andic aste bi barru ubidean ereinten da artua, zeinbat eta mietzago obeto, eguzquiyac obetuago gozatuco dabelaco laudaria, ta frutu ederragua emongo dabelaco, ta baita bere ugariyago.

Ez gara beinbere asetuco itunduten, gueure beguiyetaco betzeña leguez, maite doguzan lurlantzalla edo nequezariyac, artu buruac, zeinda gari buruac punta biyetatitic ebagui dayezala, erdico garaunic onenac ereinteco urrengo urtian.

Artua erne dedinian, zabalдутen da *nitratua* solo guztitic ariaz edo lurraz naztian. *Nitratua* dana luguez gatzaren antzecua, ebaguiren badago escuan, biar da estaldu escua zerbaitegaz, erre ez daguiyon zauritua.

(1) Artuarentzat izentan dogun superfosfatua da goyenen-gua, izentau dan erdiyaz bere, artuco da labore ona.

Lurzagar edo patatia

Lur zagar edo patatia da gaurco egunian, oguiya leguez premiña andicua, ez dagualaco echeric, egüerdico ta gaubeco janaldiric berau бага eguiten ez daniel. Guztioi, bada, jaocu lurzagar edo patata asco, ugari ta oneneticua artu dedin arcuntza gnztietan.

Lurzagarra edozein bere lurretan artu leiteque, lur au urtzua ezpada, edo liorra bada, baña onena ta egoquiyena da bustin lurra. Lurra bada urtzua, biar da liortu ubidiac idiguiric, bada lur urtzuan daguan lurzagarra, laster gorreñaz zetatuco da.

Lurzagarra edo patatia ereinteco autu dan solua, goldatu edo layatu ta landuco da negu aurretic, guero negua leyacaz ta edurracaz gozatu dedin.

Lurzagarra ereinteco biar diran incari edo abonuac dira cortaco satza; zaldi ta ardiyena ez dira egoquiyenac, azoe asco dauquelaco, ez da cortaco satz ein barriya bere, onec laster gorrinduten dabilaco, ezpada cortaco satz zarra, *superfosfatua* ta *nitrato sosa*. Ara ze neurritan. Solua bada amar areacua, au da, berraun ta irurogueta bi estatucoa, amabost kilo *nitrato* ta berroguet kilo *superfosfato*.

Solua bada oguei areacua, au da, bosteun ta ogueta bost estatucua, ogueta amar kilo *nitrato*, ta larroguet kilo *superfosfato*.

Solua bada ogueta amar areacua, au da, zaspireun ta larogueta zaspi estatucua, berrogueta bost kilo *nitrato*, ta eun ta oguei kilo *superfosfato*.

Solua bada berroquei areacua, au da, milla ta berrogueta amar estatucua, iruroquei kilo *nitrato* ta eun ta iruroquei kilo *superfosfato*.

Solua bada berrogueta amar areacua, au da, milla irureun ta ogueta emeretzi estatucua, irurogueta amabost kilo *nitrato* ta berreun kilo *superfosfato*.

Solua bada iruroquei areacua, au da, milla bosteun ta irurogueta amabost estatucua, larogueta amar kilo *nitrato*. ta berreun ta berroquei kilo *superfosfato*.

Solua bada irurogueta amar areacua, au da, milla zortzireun ta agueta amazortzi estatucua, eun ta bost kilo *nitrato*, ta berreun la larogueta amar kilo *superfosfato*.

Solua bada laroguei areacua, au da, bi milla eun ta bat estatucua, eun ta oguei kilo *nitrato* ta irureun ta oguei k *superfosfato*.

Solua bada larogueta amar areacua, au da, bi milla iruren ta irarogueta iru estatucua, eun ta ogueta amabost k *nitrato* ta iruren ta iruroquei k *superfosfato*.

Solua bada hectarea bat, au da, bi milla seireun ta ogueta sei estatu ta ogueta sei oñecua, eun ta berrogueta amar kilo *nitrato*, ta laureun kilo *superfosfato*.

Bacochac bere soloraco biar daben beste *nitrato* ta *superfosfato* artu ta guero, biyac nastau biar dauz.

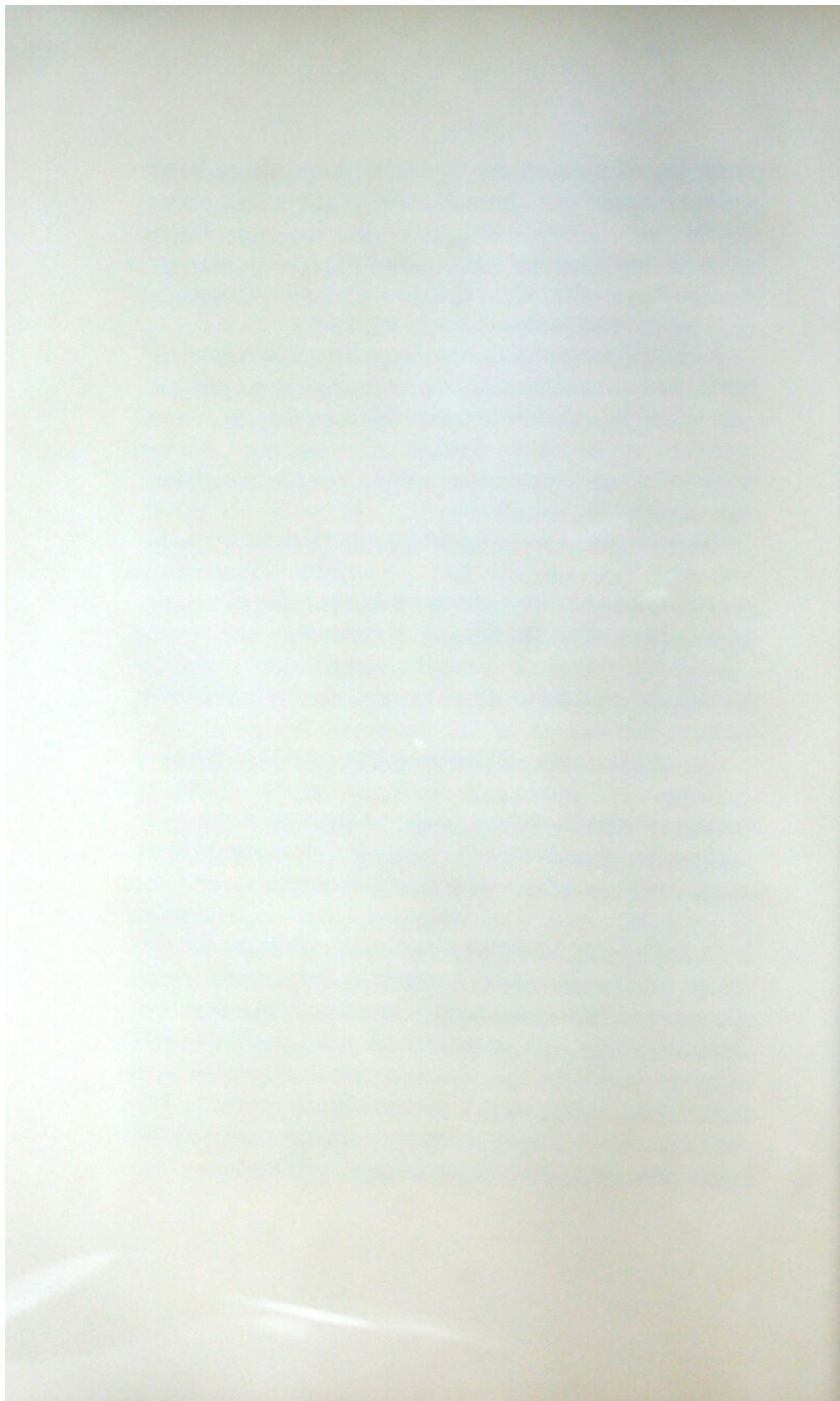
Solua garbi garbi daguala, luzetara baric, zabale-tara, idiguiten dau ubide bat, ta ichiric bitartian berrogueta amar zentimetro daucan zabalera bat, idiguiten da beste ubide bat, ta alanche ubidez bete biar da zolo guztiya. Guero lenengo ubidean idiguiten da zulo bat bederatzi zentimetrocua, lurra bada

ariña, barriz zaspi zentimetrocua gogorra bada. Zulo batetic bestera, biar da egon berroquei zentimetroco bitarte bat, zeinbat eta mietzago, larrean baric ereinten dan patatia, obago, gozatzuago egongo dalaco landaria lurrian, gueyago zabalduco dalaco, ta buru garaun gueyaco sortuco diralaco.

Zulora lenengo bota biar da cortaco satza beti leguez, guero collara andi bat, bete *nitrato* ta *superfosfato* nastauta, lurraz estaldu edo tapetan da abono guztiya, ta lurraren ganian ereinten dan patatia zeinbat ta zil gueyagogaz obago, ta guero estaldu edo tapetan de zulo dana.

Baña beguira lurlantzall edo necazariyac, ez eguizue iñoz bere patatia ipiñi abonoaren ganian, bada erreta ustelduco dauz, guztiz indartzua dalaco, ezpada esan jatzen leguez, abonua estaldu edo tapau eguizue lurraz ondo, ta lurraren ganian ipiñi eguizue lurzagar edo patata asitacua, ta guero berau estaldu eguizue lurraz.

Lurzagar edo patatiaren areriyoric gogorrena da gorreña edo *leronospera infestans*, orriya zulotu ta landaria anabazituten dabena. Areriyon en contrato osagueric onenac dira; 1.º, lurpillo bat eguin landara ganian. 2.º ez erein beinbere lur urtzuan, ondo liortu bagaric. 3.º, autu asitaraco gach baco patatac. 4.º erein mietz, ta aizealdetic eguin ubideac. 5.º, sulfatau. Iru bidar sulfatetan da baguillian asita, lenengo sulfato aldiya eguin da, bigarrena eingo da laugarren astian, ta irugarrena aindic laugarren astian. Patatia atara biar da lurretic ainbat beranduen, ta atara baño zaspi egun lenago, ebagui biardira bere erramac, ta erre soluan bertan, ta guisa onetan galitzen dira, gorreña zabaldu daben pristiyc.

Arbiya edo nabua

Guztiz dator ondo gariyaren ondoren arbi edo nabua ereintia, onec beraganduco devezalaco, gariyac beragandu baric, lurrian ichi dabezan ongarriyac; ta zerzelada au da baliyo andicua, arbiyac oneratuco devezalaco, ecachac udagoyeniann alperrie galduco leuquezan ta udan ain oneratzuac diran lurreco ongarriyac.

Gañera, arbiyac guztiz guichi aricatu ta necatuten dau lurra, au da, coipe guichi quentzen deutza lurrari, alan bere ondo sastu biar da solua, bada landara au dana leguez ganadu jatecoraco, zeinbat ta obetuago sastuten dan lurra, ainbat ta obetuago janarituco da ganadua, ta onen simaurra bota daite-nian lurrera, ascoz apatzago gueratuco da lurra, coipe asco artu dabelaco.

Arbi muetac asco dira, baña esagunenac idun berdía ta idun morantzà.

Gariya ebagui ta ondoren lurra landuten da, ta erein ubidean arbiya edo nabua. Solua bada ber-raun ta irurogueta bi estatucoa, biar da abonau lurra ogueta bi kilo *nitrato* ta berrogueta bost kilo *superfosfatogaz*. Solua bada, bosteun ta ogueta bost estatucua, berrogueta lau kilo *nitrato*, ta berrogueta amar kilo *superfosfatogaz*. Ara zelan erein biar dan. Eguiten dira ubideac, ta zarratucho eguiten dira su-luac. Sulora botaten da lenengo cortuco satza, onen

ganera collara bete *nitrato*, ta beste collara bete *superfosfato*; lurraz tapetan da abono guztiya, ta onen ganera arbi asiya, ta onen ganera barriro lurra.

Aragui orico arbiyac *Taborita* leguez, astiruago datoz, baña alimentu gueyago ta iraupen obacuac dira.

Erne daitenian arbiya, ardura andi bat euqui biar dau lurlantzalleac, landara guztiai azten galazoten deutzen bedar charrac quendu, zarri jorratu ta landarac bacanduteco.

Arbiyaren areriyo gogorra da *galderna* eusqueraz ta *pulgoia* erderaz derichona, ta gach onetatic alden-duteco arbiya, biar da zarratucho erein, ta nastau asiya mostaza garaun batzucaz, ta zabaldu nabo orriyetan care autz pizcat iñuntza eguin daben goiz baten. Barriz arbi orriyac aguertu daitezanian autz zuridunATEGAZ zetacatuta, biar da orduan sulfatau, guisa onetan: tiñaco andi bat betetan da urez, uretan nastetan da care bizi pizcat ta sulfato cobre, ta guero irran busti arbi orri guztia ichusqui zar bategaz, mastayac leguez.

Sarbagorri edo erremolachia

Sarbagorri edo erremolachia ereinten da, echeco aziendac zer jan euqui daguiyen neguan, ta azucaria eguiteco. Guc emen bacar-bacarric escuztatu edo zerbait esango dogu, echeco aziendiari jaten emoteco ortu bedarrac leguez.

Sarbagorriya da landara bat, lur apatz ta ondo sastuico lurra biar dabena. Aututen danian solua, sarbagorri edo erremolachia ereinteco, sastu biar da ondo neguaren asiyeran, ta ascozaz obetuago urriyaren asquenerunz. Satz naicua ezpadago sasteguiyan oneratu edo aprobechau leiquez bedar ta ortu bedar apur guztiyac, lurpetuten dirala satzaz nas-tian.

Udabarrico lenengo egualdi onetan landuten da solua, ta epailletic ta jorraillaren asquenerunz erein biar da. Goizetic ereintia, obago da, berandu ereintia baño; bada goizetic ereinten dana, iñunz otzac galtzeco arrizcua badauque bere, barriro erein leiteque; baña berandu ereinten dana, dago aixe erriac edo sicatiac galtzeco zoriyan, ta guero ez dago eraric, barriro ereinteco.

Sarbagorri edo erremolachia ereinteco asiric one-na da *Gigante Vauriac* derichona, edo erdi azucare duna.

Sarbagorri edo erremolachiac biar daben incari edo abonua da, uda goyenian sastu ondo, cortaco

satxaz; barriz uda barriyan solua bada berraun ta irurogueta bi estatucoa, berroquei kilo *superfosfato*. Solua bada bosteun ta ogueta bost estatucoa, laroquei kilo *superfosfato*, guisa onetan; idiguiten dira ubideac, eguiten dira suluac oñic oñera, botaten dira sulora collaracada bi *superfosfato*, tapetan da lurraz abonua, onen ganera botaten da asiya, ta onen ganera barriro lurra. Landara larregui sortu badira bacanduten dira, indartzuenac edo marduenac izten dirala, ta orduan bere botaten jaque *superfosfato* pizcat irran. Batzen da uda goyenian ta gordetan da garayan.

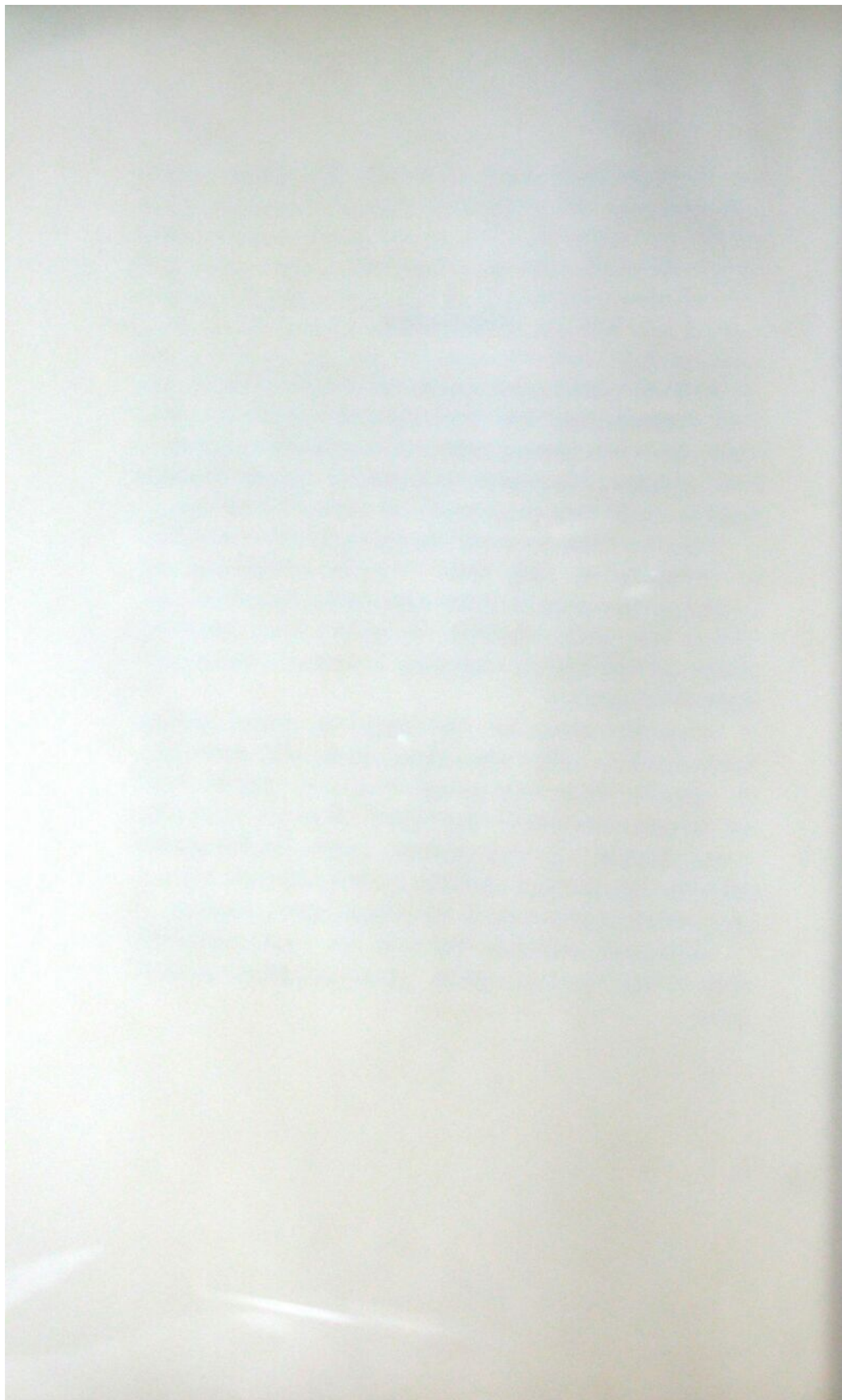
Irucocha

Irucoch mueta asco dagoz, allorbia betarroca, secula-bedarra, pagocha edo franzez bedar gorriya, etc.; baña orretatic egoquiyena echeco aziendiaren jatecoraco, goiztar ta ugariya ta dempora guichi lurrian eguiten dabelaco, da pagoch edo franzez bedarra.

Pagocha beste irucoch mueta guztiyac baño jateco ariñagua da, alan bere, bera da lurlanzallentzat egoquiyena, neguan echeco azienden jatecoraco garayan edo zabayan gorde ta guero izten dabelaco artua edo lurzagarra ereinten, ta oren ondoren sarbagorri ta arbiya.

Pagochac gura dau lur berua ta erain aldichu bat ereinteco, bada aide-aidian dator, ezerbere necatu bagaric lurra. Satz guichi biar dau, barriz emoten jacana, obarituden dau ondo. Satz guri bat aide-aidian neguan, ta onen ganera, andie laster esarten jaca berroquei kilo *superfosfato*, ta berroquei kilo *caínita*, solua bada bosteun ta ogueta bost estatucua.

Demporaz ereinten bada, ez dau beste ardurarie biar bedar charrac atara, ta garbi-garbi euquitia baño.

Auzna-bedarra edo achicoriya

Oraindic urte asco ez dala, bacarric Flandesen, Belgicaco erreñuan, Alemaniyaco lecu batzubetan, ta zerbait Franciyan ta Olandan, artzen zan auznar bedar edo achicoriya. Milla zortireun ta larogueta amairu garren urtian, igon eban coste ereguira bere baliyuac, ta ordutixec Dinamarcac, Sueziac ta Rusi-yac emon eutzen aurrerapide andiya, gaurco egu-nian Euscalerriyan bere esagututen dan auznar be-dar edo achicoriyari.

Sustrai berdiaren baliyua dago, bere emoierari edo sustrai sicuari, mercatuan emoten jacan bali-yuan.

Supituan daucaz gora bere andiyac auznar beda-rraren baliyuac, ta auda beti beguiyen aurrian lur-lantzallean euqui biar daben zerzeladia. Guizon aituae diñue, sustrai berde onen eun kiloren baliyua da-nian, iru pesetatic gora, obari polita ichico dabela.

Auznar bedarrac gura dau lur asco edo sacona, lurpian bere sustraya nazai-nazai mardotu dedin, ta lurric onenac dira bustin lurra, ta ez asco charrago obago ezpada ota lurra. Lur bigun ta are lur ariñian artzen da, baña ascozaz urriyago.

Auzna bederra ereinteco autu dan solua, ondo sastu biar da neguaren asiyeran, ta ascozaz obetua-go sasten bada urriyaren asquenetara. Satz naicua ezpadago, oneratu edo aprobechau leitequez ortu bedar guztiyac ta eurac, satzaz nastian, lurpetu ondo.

Udabarrico lenengo egualdi onetan landuten da solua, ta epailletic jorraillaren asqueneruntz erein bere bai aziya. Oba da goizetic ereintia, berandu baño; bada goizetic ereinten dana; iñunz otzac galtzeco arrizcua badauque bere, barriro erein leitequez, barriz berandu erein ezquero, aixe erriac edo siciatiac galtzeco zoriyan dagoz, ta ez dago guero barriro ereinteco eraric.

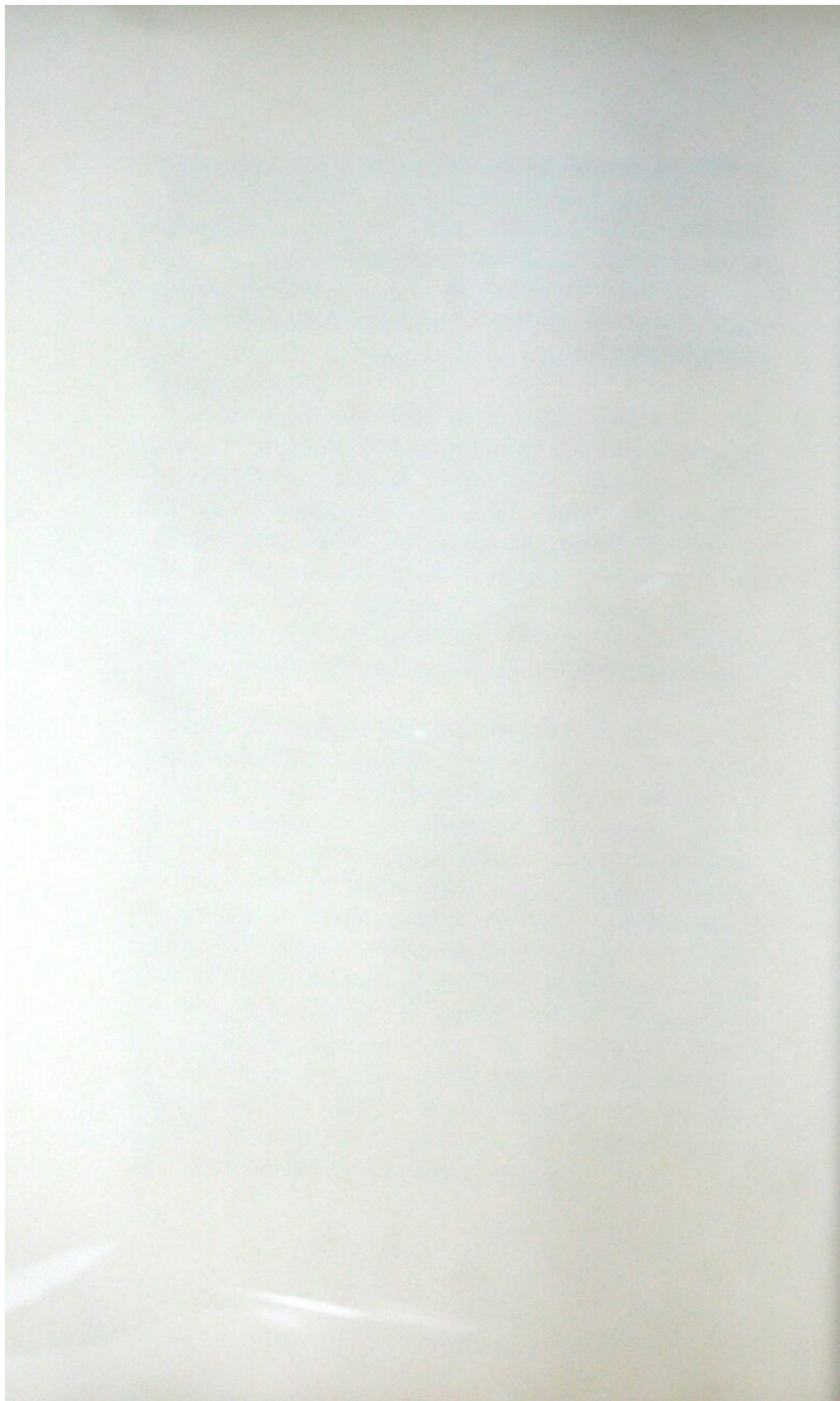
Ondo ongarritu biar da auzna bedarra, orregaitic, erruqui бага бота biar jaca landariari satza ta aberien chixa. Gañera, solua bada, berraun ta irurogueta bi estatucua biar dauz oguei kilo *nitratu*, ogueta amar kilo *superfosfato* ta amar kilo *cloruro potasa*. Solua bada bosteun ta ogueta bost estatucua, biar dauz orduan berroguet kilo *nitratu*, iruroguet kilo *superfosfato* ta oguei kilo *cloruro potasa*. Abono quimico guzti onec nastau biar dira, solura бота baño lenago.

Auznar bedarra ereinteco zazoiric onena da jorrailla ta orrilla erdiraño. Ara zelan erein biar dan.

Eguiten dira ubideac, bitarte dabela amabost edo oguei zentimetro. Guero eguiten dira suluac oguei zentimetrutic oguei zentimetrorra. Lenengo botaten da sulora cortaco satza, onen ganera abono quimicua, mueta guztiyac nastauta, collara andi bat ondo beteta, onen ganera lurra ta guero auznar aziya edo achicore aziya, ta onen ganera bere, lurra oster; baña beguira, lurlantzallac, ez eguizue bein bere satzaren edo abonuaeren gañera бота aziric, abonuaeren indarrac erre ez daguiyan, ezpada alan satza zein da abonua estaldu edo tapau eguizue lurraz, ta lurraren ganian ipini eguizue aziya, guero lur azpico abonuaeren berotasunac erne daguiyan aziya.

Erne daitenian auzna bedarra edo achicoriya, ar-
dura andiyaz, quendu eguizubez, landariari azten,
galazoten deutzen bedar char guztiyac, zarri-zarri
jorratu eguizube ta guero bacandu bere bai.

Auznar buruac batu baño lenego amabost egun,
quentzen jaquez orriyac, ta iralletic zemendira, ata-
raten dira buruac.

Auznar bedarraren aziya

Azi mueta bi dira esagunenac, orri quiscortuac ta erdizcatuac, ta onetaricuac dira anguilla buru edo Flandezcuac ta Brumwik auznar bedarrac, baña onec berestuten dira euren idu lisuagaitic. Bigarren muetacuac dira orri zabaldun ta ozuac Magdeburg-ua leguez, ta soloco muna, sasi arte ta erreca onduetan sortuten diran auznar bedarrac.

Laza edo engañu asco darue larlantzallac aziyaz mercatuan, ta alan onduen-onduen da, noberac, noberaren landaracaz, biar daben aziya batutia, ta onetaraco ara zer eguin biar dan.

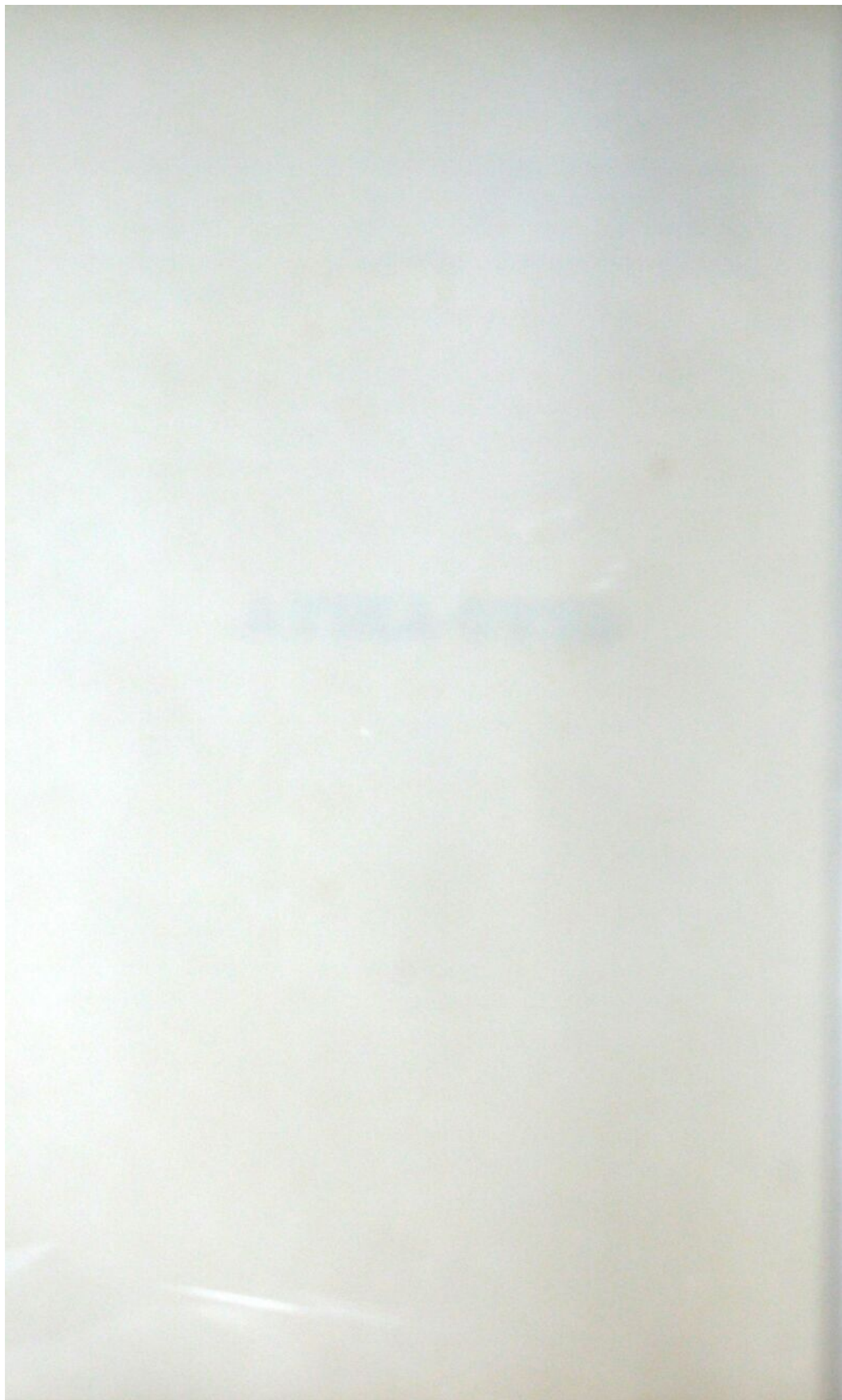
Urriyan achicori buruac batzeco zazoian autu auznar bururic eder ta galantenac, ta guero echian leycac ucutuco ez deutzan lecuac gorde, edo are artian edo lurpian, baña ondo tapauta, erne ez dedin; ta epallaren edo martiyaren asquenetarunz, lur apatz baten landaratuten dira danac, berrogueta bost edo irurogueta amabost zentimetro bitarte dirala bata bestiagandic; ta landariari sortzen jacazanian quirten edo talluac, ebaguiten jacaz punta guztiyac, guero danac aldameneco guztiyacaz era batera eldu ta emon daguiyen azi loria.

Aziyau ondo zaindu ezquero, zaspi edo zortzi urteraco baliyo dau; ta ereinteco ez da autu biar gaztieguiya, ezpada erdicua.

Landaria azten danian aziya emoten, jorratu biar

da, landeratic amabost zentimetro bitartian; ondo
zaindu aziteguiya, bete ez dedin bedar charrez, eiñ
aleguiña garbi euquiteco ubidea, arec eta landariac
bete artian, ta garagarillan asquenerunz ataraten
azidum buruac.

ORTU-ARIYA

Baba baltza

Baba baltzac da Igitutic etorriya da. Garaun bacoctic sortzen dira iru edo lau landara. *Giant Longpod* Suttonena, da dudatzaca baba lecaric onena; bere lecac dira sucen ta andiyac, bada leca bacoctac daucaz ogueta amabi centimetro luzeran, ta garau-nez bete betiac dira. Ereinten da urriyan; ta ereinten bada egoi aldian, ta eguzqui beguitan emongo dau frutua orrillian edo leenago.

Babataraco lurric onenac dira bustin ta ota lurrac, ta onetatic erreca ondociuac. Ereinteco baba aziric onenac dira, ez begui aldetic, ezpada beste aldetic, edo beste puntatic, saconchu bat edo pocholachu bat dauca babia; bada baba onei deitzen deütze arabarrac emiac, ta onixec dira erein biar diranac.

Biar diran abono quimicuac dira, superfosfatua ta cloruro potaza, abono biyac nastauta.

Landuten da lurra urriyaren lenengüetan; eguiten dira ubideac larogueta bost centimetro bitarteciucac, eguiten dira suluac sei edo zaspi centimetrocuac, sulo batetic bestera amar edo amabi centimetro dala; lenengo botaten da collara bete abono quimico, lur puzca bategaz tapetan da abono au, ta onen ganian, ipinten dira garaun bi edo iru, ta zarratzen da sulo guztiya. Baba baltzac ez dau biar cortaco satzie, abono quimicu baño, superfosfatua ta cloruro potaza nastauta len diñodan leguez.

Jorratu biar da, landariac bost edo sei orri daucazanian, ta bacandu bere bai orduanche. Barriro jorratuco da epaillian, loratu daitenian, ta ebagui bere bai landariaren puntac edo guiyac, landariaren quirtena loritu ta indartu dedin, ta leca gueyaco emon daguiyan, ta berbertatic lecatu ta elduco da, guichienez amabost egun lenago.

Baba baltzaren areriyo gogorra da *galderna* edo *pulgoia*, ta au quentzen da or emen, or emen ipiniyaz landarapietan liramén edo algodoi apur bat *zanina* derichon ingredientiaz bustita; *zanina* saltzen da botican ta drogueriyetan.

Beste areriyo gogor bat da *beldarra*, ta au uxatuten dau insutz edo sauco loriac.

Osagueiric eraguillena da, bedar charrac quendu ta solua garbi-garbi euquitia.

Babia edo Indibabia

Baba asco ta ona artzeco lurric onena da are lurra; care ta bustin lurrac ez dira egoquiyenac.

Euscal-erriyan erein biar diran babac dira *errinde babia*, *napar babia*, *bi-babia* edo birritan artzendana, ta potage baba zuriya; onixec diralaco emen onduen eldu ta obariric gueyen orain arte izten dabienac. Erriñoi babia edo gastelacua, gastelan obari asco izten dabena, ez da ondo eltzen euscal-erriyan. Egoi aldeco ortu ariya ez da ondo emen eltzen, ta alan ez da emen bein bere erein biar. Onduen emen eldu ta obariric onenac emoten dauz ipar aldeco ortu ariyac, ta zeinbat ta urriñagocua ipar aldetic, obetuago. Gastelaco ortu ariya baño, Franziyacoa obago da Euscal erriyan, ta Franziyacua baño obagoa, Holanda edo Rusiyacua.

Babia ereingo dan solua bada area batecua, au da, ogueta sei estatucua, lantzen da lenengo, ta babia ereingo dan baño ama bost egun leenago, nastetan dira iru kilo *superfosfato* zortzi kilo *cainitagaz*, ta zabaltzen da irran soluan. Guero eiten dira ubideac irurogueta amar centimetro bitarte dala bata bestagandic; guero sulochuac ez saconac, sulo batetic bestera dala iruroguei centimetro; sulora botaten da guero satz sicua, escubetan auztuta, satza tapetan da autz pizcategaz, onen ganian ipinten dira lau edo bost baba garaun, ta onec bere tapetan dira lurraz.

Satz buztia guztiz da charra; landariac euquico dau orri asco, baña leca guichi. Ereingo dan babia sicutan erein biar da, emongo badau baba egozcorra.

Erne babia ta andic illa bete barru, jorratu ta bete biar da landara eperdiya lurrez. Da guztiz ondo ta lurlantzalle guztiyac eguin biar dabierna, artotzan babia ereintia, babilac calteren apurric eguiten ez deutzalaco artuai, sustrai guichi daucalaco.

Baba landariac metro bi leguez igon daguiyanian, ebaten jacaz puntac edo guiyac, gogortu dedin landaria, lar igon da, indargabetu ez dedin: Onetan landaria gogortuta, leca gueyago emon ta ariñago elduco da.

Sicutan jateco, artu gura bada babia, ez jacaz berdetan lecaric quendu biar, ez azpitic ez erditic, ebaguiyacaz landaria macaldu ta indargabetuten dalaco, ta laboriaren erdiric bere emongo ez dabelaco.

Ereinten da jorraillaren erditic aurrera, ta batu babia garagar edo agostuan.

Idarra

Artzen da idarra lur mueta guztietan, baña ego-
quiyena dau, ganetic are lur ta betic bustin lurra
daguan solua.

Idarrac ez dau biar satzic, espada surtaco autza,
ta laborerie onena artzen da, lursagarraren edo pa-
tata oztian ereinten dan soluan.

Azi mueta bi dagoz, goiztarra ta beranducoa. Izo-
tzac edo leyac ta edurrac ez deutza ainbeste calte
eguiten azi goiztarrari, zein da beranducuari.

Zezeillian lur ariñetan, ta epaillaren amabostetic
jorraillaren erdirarte ereinten diran idarrac dira
ugariyenac. Baña onetaraco biar da euqui azi goiz-
tarra.

Ereinten badira zezeillian era batera azi goizta-
rra ta beranducoa; azi goiztarrac emongo dau bere
frutua jorraillian, barriz beranducuac orrillian as-
quenetaruntz edo baguillaren lenengüetan.

Agorrillian edo agostoan gura bada euqui idarra
erein biar da azi beranducoa jorraillaren asquene-
runz.

Gura bada euqui idarra iraillian, biar da erein
azi beranducoa orrillaren asquenetarunz.

Idar asco artzeco biar dau lecu aizetza ta argui-
tzua, au da, euzqui beguitacua.

Ereinteco, biar dira eguin soluan, lenengo ubide
bi ogueta amar centimetro bitarte dabela; guero izten

da cana beteco bitarte bat, ta emen ereinten da urraza edo lechuguia, sarbac, arbi gorriya edo zanahoriya, errefaua edo rabanua, onetatic zein gura, barriro bere eiten dira ubide bi ogueta amar centimetro bitarte dala, ta guero cana beteco bitarte bat etc. guisa onetan.

30	90 á 100	30	90 á 100	30
centímetros	Cana bat	centimetro	Cana bat	centimetro
de espacio	bitarte	bitarte	bitarte	bitarte

Ubidietan eingo dira bost centimetroco suluac amar edo amabost centimetro bitarte dala. Sulora botaten da collara bete surtaco autza edo potaza, tapetan da abono-au lurraz, ta onen ganera lau edo bost idar garaun ta onen ganera lurra guero, edo tapau ondo.

Landaria erne ta eldu daitenian bost edo sei centimetrora, betetan jaca lurraz eperdiya: biar au ein biar da egualdi onaz; ta ber bertatic sartu egurrac, euretan idantzi edo incau dedin landaria.

Landariari, bost edo sei lecutan, urten dayonian loriac, landaria sendotu ta mardotu dedin, ebaten jacz puntac edo guiyac.

Idarra artu dan soluan, lau edo bost urte igaro arte, ez da barriro erein biar idarrie, ta au ein biar da ortu ari guztiyacaz, baba baltzaz, indiya babiaz, asacaz, urrazar edo lechugiaz, ortu bedar mueta guztiyacaz; urte guztietan aldatu biar da laboria.

Aza

Ortu ariric lenen ta aurrenengüena lur zagar edo patatia European aguertu artian, izan zan azia; baña aguertu zan, gaurco egunian oguiya leguez premiña andicua dan lur zagarra edo patatia, ta orra berbertatic jarri zan ortu ariyetan lenengo mallan, guera-tzen zale azia bigarrenian.

Azaric onena Bizcayan da *bacalan beranducua* derichona. Onen aziya ereinten da agorril ta iraillian, ta landaratu daitenian, birlandatu urriyan asquene-tarunz edo zemendiyan, ta eltzen da jorraillian edo orrillian. Eiten dira iru edo lau quiloco azaburu galantac. Bere loria da zuriya, ta bere eperdi quirtena sei edo zaspi centimetrocoa: landarac ipinten dira mietz, berroqueta bost centimetro bitarte dala alde guztietara. Aza au da guztiz samurra ta gozua, ta nequez loratuten dana.

Beste aza mueta bat guztiz ona Bizcayan da *Nantes lazterra* derichona. Ereinten da epaillian, ta birlan-datu bere landarac orrillian, ta eldu iraillian.

Beste aza bat oneneticua de *flamenca* derichona: esan lei aza onegaitic, ez daucala quirtenic, da beren-ducua, ta otzac bere calteric eguiten ez deutzena.

Onen aziya ereinten da orrillian ta baguillian, ta birlandatu iraillian edo urriyan, ta eldu abenduan edo urteillian.

Beste aza mueta bat da *naparra* derichona: onen

— 42 —

aziya ereinten de agorrillian, birlandatu zemendi-
yan edo abenduan, ta eldu jorraillian: da samurra ta
nequez loratuten dana.

Beste aza mueta bat da *erfut* derichona, obaririe
gueyen emoten dabena, edozeinbere demporetan ta
lecutan artzen dana.

Aziya

Aziteguiyan aziya erein baño lenago, ondo sastu-
biar da satz zarraz edo ondo ustelduicuagaz. Erein
biar da, ez zarratu, gaur oi da lez, ezpada mietzago;
ta araco landariac daucazanian lau orri, tiraca baric,
atzamarraz sustraya lur ta guzti atara biar dira, ta
ipini beste minteguichu edo azitegui baten oguei
centimetro bitarte alde guztietara dabela, ta araco
puzca bat mardotu daitezanian birlandatuten dira;
baña ara zelan: azataraco solua bada ogueta sei es-
tatucua, edo area batecua, ondo ta zacon achurtu
biar da neguan, azalchu udan. Nastetan dira quilo
bi superfosfato ta quilo bat cloruro potaza, ta botaten
dira irran edo zabalдутen dira, ta andie amabost
egun barru eiten dira suluac berrogueta bost centi-
metro bitarte dirala bata bestiagandie, ta landariac
badauca sustrayan enor edo tronboirie, cuchillochu
bategaz quentzen dira, bestelan enor edo tronboi
orretan sortzen dira aza orriyac sulatzen dabezan
beldarrae edo cocuac. Landaria birlandatuta guero,
ongarritu biar da surtaco autzaz, quedarriaz, ta ca-
leetaco zazcariac, edo quilo bat nitrato sosa lurraz,
azaburu ederraguac, eingo dira. Birlandatuco dan
landariac ez dau izan biar zarrac, ez sei baño orri
gueyagocuac, espada mardo ta guri-guriyac.

Aziaren areriyoric gogorrena da galderna edo
pulgoia, caracolac, ta batez bere beldarra edo orri
artian azten dan coco bat.

— 44 —

Barac galtzen dira autz zezeia or emen botiagaz,
ta bardin zai pillochuac or emen ipiniyaz.

Beldarrac edo zorriyac dauca bere abiya orriyan
be aldetic, ta aguertzen danian, ein biar da aleguina
onec apurtzeco; baita bere orri sulatuac quendu.

Coliflora

Milango colifloretatic onena da *De ulm* derichona. Da coliflor guztietatic chiquiyena, goiztarrena ta onena, ta eper saltzaraco autuena. Artu lei edozein-bere lecutan, alan ipar aldian zein egüerdi aldian, alan eguzquiyaren urteyeran, zein zarrerán.

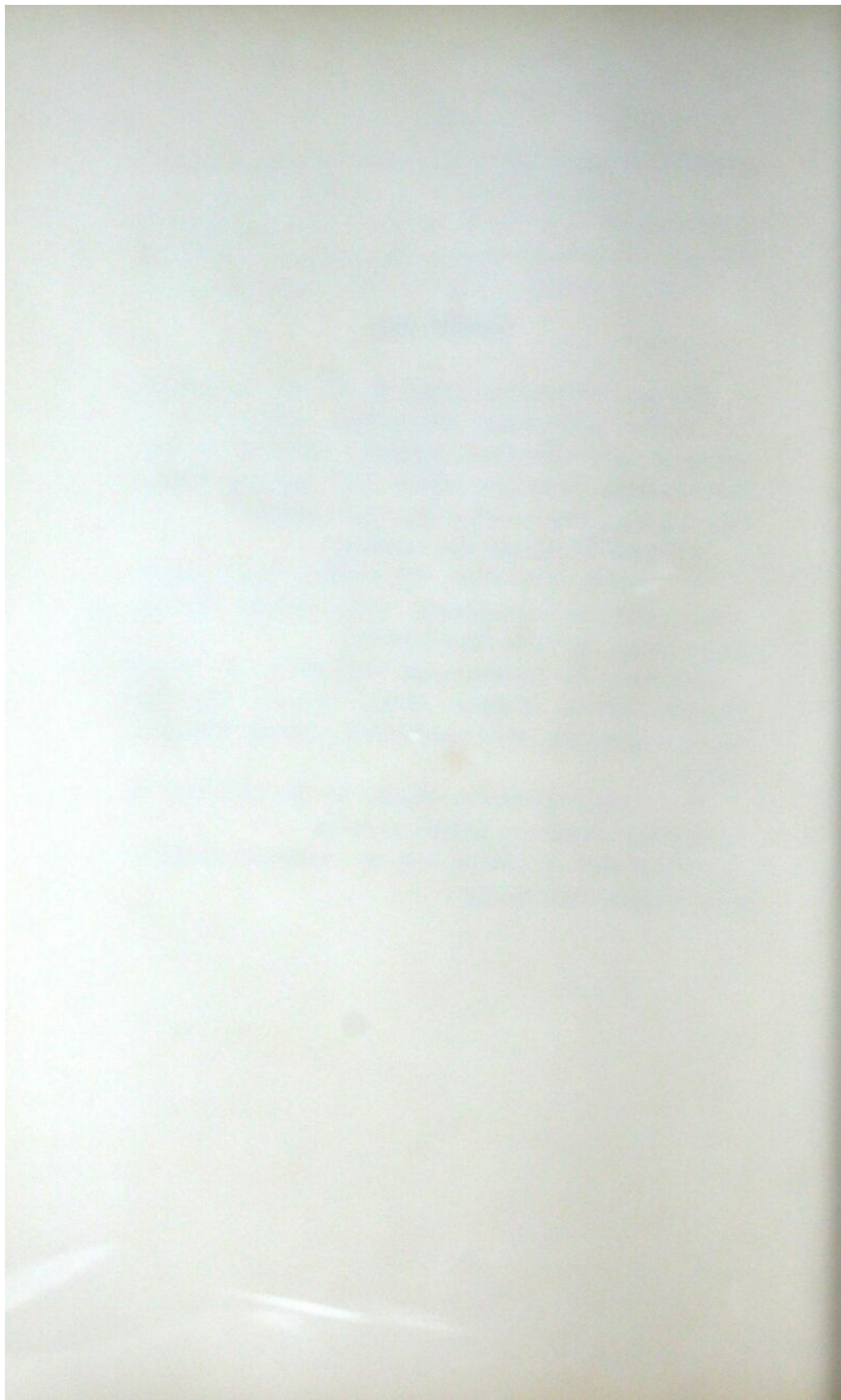
Ereinten da jorrail edo orrillian.

De Pontua derichona, da coliflor buru gogor, zabal, zacon ta beranducua, otzac calteric eguiten ez deutzana, ta Bizcairaco autuena.

Ereinten de orrillian edo baguillian, ta birlan-datuten danian, landara batetic bestera, biar dau euqui irurogueta amar centimetro bitarte alde guztietara.

Orri andico coliflora. Mueta au da orri andi ta quiscurtua daucana, guztiz samurra.

Aziteguico ta soloco lan ta zereguin guztiyac dira azataracuac leguez.

Urraza edo lechuguia

Dagoz urraz edo lechuga mueta bi, bata negucua ta bigarrena udacua. Negucua erein biar da lur ariñetan, ta udacua zerbait astunetan. Urraz edo lechuguia onduten da abono quimicuacaz.

Urraz edo lechuguiaac biar dabezan abono quimicuac dira: Superfosfatua lau quilo; Cloruro potasa quilo bat; Sulfato amoniaco quilo bat; ta nitrato sosa quilolauren, area baten, au da, ogueta sei estatuco solo baten.

Superfosfatua ta cloruro potasa esarten dira uraz landarac birlandatu baño egun batzue lenago; sulfato amoniaco birlanduten diranian landarac, ta nitrato sosa aldi bitan; lenengua birlandu landarac ta amabost egun barru, ta bigarren aldiz, andie oguei egun barru.

Azia ta urrazac ura ta euzkiyac azten dauz; orregaitic zarri erregau biar dira.

